БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ И МУЗЕЙ

ПЕТЪР МИХАЙЛОВ БАЛАБАНОВ

„ТРАКИЙСКИЯТ ХИНТЕРЛАНД НА АПОЛОНИЯ И МЕСАМБРИЯ – VII – I В. ПР. Н. Е.“

Дисертация за присъждане на научна степен
„Кандидат на историческите науки“

АВТОРЕФЕРАТ

София, 1983 г.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ
И МУЗЕЙ

ПЕТЪР МИХАЙЛОВ БАЛАБАНОВ

"Тракийският хинтерланд на Аполония и Месамбрия – VII – I в.пр.н.е."

Дисертация за присъждане на научна степен
"Кандидат на историческите науки"

Автореферат

НАУЧЕН КОНСУЛТАНТ:
ст.н.с. Л.Огненова-Маринова

ОФИЦИАЛНИ РЕЦЕНЗЕНТИ:
проф.к.и.н. В.Велков
ст.н.с. к.и.н. М.Чичикова

София, 1983 г.

Основната идея на изследването е да се проследи отражението на възникването и развитието на черноморските полиси Аполония и Месамбрия върху хода на историческите процеси и динамиката на материалната култура в техния хинтерланд. За изходна точка се приема мнението, че колонизационният процес в този район и последствията от контактите между гърци и траки съществено се отличават от сходните процеси в други части на Черноморието.

Целта на изследването е въз основа на известните досега археологически паметници и материали, в по-голямата си част – непубликувани, а също така използувайки постиженията на сродните исторически дисциплини: нумизматика, епиграфика, стара история, да се реконструират в общи линии формите и обхватът на контактите между гърци и траки в изследваната област, развитието на социално-икономическата структура и материалната култура на тракийските земи, непосредствено заобикалящи двата полиса. Решаването на този кръг проблеми представлява принос в изследванията на старата история и културата на Тракия, в уточняването на причините за гръцката колонизация и действителната стойност на отношенията между елините и тракийските племена от Югоизточна България. Необходимостта от работа в тази насока се обуславя от натрупването на много нови материали и данни, които не се вместват в предлаганите досега схеми и обяснения на историческите процеси.

Дисертационният труд е разделен на две части. Първата се състои от Предговор, Увод, три глави и Заключение – общо 217 страници текст. В нея влизат списъците на използуваната литература – 246 заглавия, от които 64 на чужди езици, а също така списък на публикациите на автора по същата тема. Втората част съдържа каталог на материалите и списък на илюстрациите, както и 400 илюстрации: рисунки, карти, планове и скици на изследваната територия, отделни археологически обекти и материали.

Поради голямото количество на известните археологически материали и обширния списък на научни публикации по темата, целесъобразно бе част от тях да остане извън рамките на изследването. В него се прави опит да се акцентира на многобройните археологически материали, съставящи надеждна база за историческа интерпретация.

Географските граници на изследването се определят от смисъла, който се влага в понятието хинтерланд - приемаме, че това е районът на особено изявено икономическо проникване на двата полиса, белязан от интензивни находки на техни монети и импортни стоки, проникнали през тях във вътрешността на страната. Хронологическият обхват покрива отрязъка от съществуването на Аполония и Месамбрия като независими полиси.

Тъй като за постигане на целта на изследването е необходимо привличането на разнообразни материали и получаването на разностранна информация от тях, в изследователския процес се използуват комплексни методи на анализ, нехарактерни за трудове, третиращи чисто археологически проблеми. Това определя и принципа на разпределяне на материалите в три глави със съответните подразделения.

Глава I. Аполония Понтика и Месамбрия Понтика /VII-I в.пр.н.е./кратък очерк на проблемите/

В тази глава е направен опит за систематизирането и разглеждането от нов ъгъл на знанията ни за възникването и развитието на двата полиса, най-вече на възможностите им за влияние върху техния хинтерланд. Досега наблюденията върху живота на полисите са правени главно върху тълкуването на исторически извори, които са твърде малко и твърде неясни, за да позволят сигурна реконструкция. Археологическите материали, събрани през последните четири десетилетия дават възможност за преоценка на част от съществуващите възгледи и за издигането на нови тези.

1. Аполония Понтика от основаването си до втората половина на V в.пр.н.е.

Според писмената традиция Аполония Понтика е основана в края на VII в.пр.н.е. от милетски заселници. Разполагането й върху малък скалист полуостров в непосредствена близост до удобни естествени пристанища показва предпочитания, аналогични на наблюдаваните при основаване на другите колонии по бреговете на Понта през архаичната епоха. За разлика от това икономгеографските характеристики на непосредствено обкръжаващите я земи значително се отличават от тези на типичните райони на колонизация в Северното и Западното Причерноморие. Докато хинтерландът на Истрия, Олбия, градовете в Кимерийски Боспор обхваща плодородни и удобни за развитие на земеделието земи, околностите на Аполония не са пригодни за развитие на интензивно селско стопанство. За сметка на това те са богати на други икономически ресурси: медна руда, дървесина, естествен добив на морска сол и др.

Този район е бил гъсто заселен още преди появата на Аполония. Неоспорим факт за живот върху Созополския полуостров преди колонизацията му са находките на каменни котви в заливите около него. Техният брой /досега са известни повече от 50/ свидетелствува за активното използуване на акваторията му през късно-бронзовата и ранножелязната епоха. В непосредствените околности на Аполония са документирани 9 селища и крепости, в които е намерена тракийска керамика от предколонизационния период.

Всичко това показва, че тракийските племена са били активен съучастник в колонизационния процес. Очевидно е, че появата на полиса не е била възможна без съгласието и активното съдействие на местното население, явление нехарактерно за другите колонии по бреговете на Понта, основани преди или едновременно с Аполония.

Археологическите материали от територията на полиса и неговия хинтерланд дават основание да приемем, че през VII-V в.пр.н.е., той се е развивал главно като център на транзитна търговия между полисите в Йония /а през V в.пр.н.е. - Атика и Атинското архе/ и тракийските племена, обитавали Северна и Централна Странджа. За разлика от други колонии по бреговете на Понта, Аполония поне в първия период на съществуването си не се изявява като значителен производствен център.

Един от важните показатели за потенциалните възможности за развитие на гръцките колонии са размерите на тяхната градска територия. При Аполония границите й са лимитирани от венец тракийски крепости, разположени в дъга, опасваща полиса на разстояние 10-15 км. Няма никакви доказателства за това, че в хода на своето развитие Аполония е провеждала военна или политическа експанзия в своя хинтерланд, както са се развили нещата в районите на Хераклея Понтика, Кимерийски Боспор, Олбия.

2. Месамбрия Понтика до втората половина на V в. пр.н.е.

За разлика от другите гръцки колонии по бреговете на Понта, за които споровете дали са основани върху постари тракийски селища, очевидно, няма да бъдат решени скоро, съществуването на голям тракийски център върху Несебърския полуостров дълго време преди обособяването на полиса е доказано с многобройни материали. Находки на тракийска керамика от ранножелязната епоха са известни днес практически от цялата територия на Месамбрия. Разкопките и подводните проучвания доказаха, че тракийското селище е било укрепено с крепостни стени, а неговият акропол е бил заграден отделно. Напоследък в заливите северно и южно от полуострова бяха намерени много каменни котви, датирани в края на II и началото на I хил.пр.н.е.

Значението на тракийското селище в местната инфраструктура косвено се потвърждава и от запазването на старото му име, отнесено от изследователите към най-стария слой от тракийската топонимия.

Предполага се, че за разлика от Аполония колонизирането на Несебърския полуостров е станало на вълни. Изнесеното позволява да се формулира идеята, че обособяването на Месамбрия като полис не е резултат на еднократен акт, а на сравнително дълъг процес на симбиоза между колонисти и местно население и че този полис има много общи черти с градчетата, населени с "микселини", в Халкидика и Егейска Тракия.

Резултатите от досегашните проучвания показват, че още от първите години на своето съществуване като полис, Месамбрия се е изявила не само като търговски, но и като сериозен производителен център, тясно свързан с икономическите интереси на своя хинтерланд. Още към края на V в. пр.н.е. тя пуска големи емисии от бронзови монети, които се разпространяват в околните земи. Известно е, че по това време в Месамбрия е било развито производството на метални изделия, обработката на камък, строителството. За сметка на това находките на ранни импортни материали в полиса и в неговите околности значително отстъпват на тези от Аполония и нейния хинтерланд.

3. Аполония и Месамбрия между Елада и Тракия до третата четвърт на IV в.пр.н.е.

Ролята на двата полиса като посредници в търговските операции между Тракия и Елада значително се увеличава след консолидирането на Одриското царство и Атинския морски съюз. Като членове на последния, Аполония и Месамбрия получават възможност да участвуват в реализирането на мащабни сделки в рамките на цяла Тракия. Сребърните монети, сечени в Аполония в края на V и първата половина на IV в. пр.н.е., се срещат до горните течения на реките Тунджа и Марица. По това време в границите на двата полиса и в техния непосредствен хинтерланд чувствително се увеличава броят на импортните изделия – главно амфори и чернофирнисова керамика с атически произход.

Анализът на находките на монети на двата полиса позволява да направим определени изводи за специфичните черти на участието им в търговските операции в Тракия. Сребърните монети на Аполония като правило се откриват в състава на големи съкровища в два района: равнината между Стара планина, Родопите и Сакар, а също така по трасето на пътя Айтос–Карнобат–Шумен и в Добруджа. Може да се предположи, че полисът е участвувал в сделки от голям мащаб, вероятно за селскостопански продукти, сключвани с едри собственици от вътрешността на страната. От своя страна Месамбрия сече предимно емисии от бронзови монети, които се срещат поединично или в състава на малки съкровища в хинтерланда на двата полиса. Логично е да заключим, че този град е поддържал контакти най-вече с дребните производители от непосредствените околности.

От друга страна сравнителният анализ на импортните материали, намерени в двата полиса, показва, че през този период те произхождат от едни и същи източници. Сред амфорите преобладават произведените на остров Тасос и в Хераклея Понтика, сред чернофирнисовата керамика – съдовете от така наречения "керченски стил". Можем да заключим, че въпреки различията в методите, двата полиса през това време са играли роля на посредници в търговията между двете големи политически обединения – Одриското царство и Атинския морски съюз.

Напоследък бе поставен въпросът за "проникването" на траки в крайбрежните полиси. Според нас по-правилно е да говорим за формите на изява на тракийското присъствие в тях. При това трябва да се прави разлика между документираните факти за заселването на отделни траки в полисите и възможността те да са били интегрирани в структурата им. Известно е, че в гръцките полиси по това време са живели много хора, които не са се ползували с граждански права, въпреки че някои от тях са разполагали с немалки икономически възможности. Когато се говори за "елинизирането" на част от тракийското общество – най-вече тракийската аристокрация – трябва да се прави разлика между приемането на елинистическата материална култура и на елинистическия начин на живот, религия, традиции, тъй като двете неща съществено се различават. Фактът, че в погребенията, извършени в могили в некропола на Аполония, целият гробен инвентар се състои от импортни изделия, не е достатъчен, за да направим извода, че покойният е бил "елинизиран", тъй като погребалният ритуал е чисто тракийски.

Известните материали показват, че през IV в.пр.н.е. в Аполония и Месамбрия са живеели известен брой траки, главно представители на местната аристокрация, които не са били интегрирани в политическата структура на полиса и са запазили своята тракийска духовна култура.

4. Аполония и Месамбрия в Тракия Понтика през елинистическата епоха.

Животът на двата полиса през елинистическата епоха е обусловен от големите икономически и политически процеси, развили се в Източното Средиземноморие и на Балканите след походите на Александър Македонски. През последните десетилетия на IV в.пр.н.е. ролята им на търговски посредници между Елада и Тракия се съкращава до минимум, поради общото замиране на стокооборота по тези пътища. Разпадането на Тракия на отделни независими държави, честите войни, келтските нашествия сериозно влошават възможностите за търговия с централните райони на страната. В същото време се засилва ролята на Аполония и Месамбрия като производителни центрове, снабдяващи непосредствения си хинтерланд със занаятчийски изделия. Доказано е, че през този период Аполония произвежда големи количества строителна и битова керамика и дребни метални изделия, които се откриват в целия изследван район. Ателиета за строителна керамика е имало и в Месамбрия.

Двата полиса по различен начин са се приспособили към новата конюнктура. Съдейки по обедняването на инвентара в некрополите, прекратяването на сеченето на сребърни монети и честите контрамарки върху чужди и собствени бронзови монети, Аполония е изпитвала сериозни икономически трудности. Месамбрия напротив, през III в.пр.н.е. пуска в обръщение големи емисии от сребърни тетрадрахми и дори за кратък период – на златни статери. Макар и в по-малък мащаб продължава вносът от Елада: сега освен амфори от града са известни и голям брой съдове от така наречения "мегарски тип".

Редица археологически и епиграфски паметници сочат, че през елинистическата епоха се засилват връзките на двата полиса с тракийската аристокрация от съседните земи. Тя е контролирала такива жизнено важни страни от живота на полисите като снабдяването им със зърнени храни, възможностите за търговия с вътрешността на страната.

През късно елинистическата епоха запазването на независимостта на Аполония и Месамбрия и най-вече неизменността на тяхната вътрешна обществено-политическа и икономическа структура постепенно влиза в противоречие с процесите на централизация на тракийската държава и на общото икономическо развитие на страната. Вероятно това е основната причина за бързото издигане през II-I в.пр.н.е. на нов градски център в разглеждания район - Анхиало. След похода на Лукул през 71 г. пр.н.е., завършил с разгромяването на Аполония, той бързо засенчва двата по-стари полиса и присвоява голяма част от дотогавашните им икономически функции в земите между Бургаски залив, Странджа и Стара планина.

Глава II. Паметници /I/. Тракийската селищна система в хинтерланда на Аполония и Месамбрия.

Изследванията на тракийската селищна система в разглеждания район станаха особено интензивни през последното десетилетие. Тъй като все още отделните райони на хинтерланда на двата полиса са много неравномерно изследвани, в тази глава са представени само обекти от сравнително пълно проучени сектори.

1. Крепостната система "Меден рид".

От запад малкото поле около Созополския полуостров е заградено от веригата хълмове Меден рид. По ключовите върхове тук са документирани останките на шест тракийски крепости. В повечето от тях са открити материали, датиращи от ранножелязната епоха до началото на нашата ера. Съдейки по характеристиките им, крепостите са изпълнявали различни функции и са били обединени в една отбранителна система, ориентирана срещу намиращата се в центъра на полето пред тях Аполония. Три от крепостите - на полуостров Атия, при Маслен нос и Вълчаново кале, разположено над долното течение на Ропотамо, контролират заливи, изпълнявали функциите на естествени пристанища. Другите три: Бакърлъшкото кале, Лободово кале и Малкото кале са разположени на разстояние 10-12 км от морските брегове и контролират най-удобните проходи през Меден рид. Шестте крепости са неравномерно проучени. Само в Малкото кале и разположените около него некрополи са провеждани редовни археологически разкопки.

А. Крепостта при нод Атия.

Крепостта не е подробно изследвана. От тук са известни някои интересни находки: мраморна статуя на курос, съкровище от бронзови стрели-пари, погребение, извършено чрез трупополагане, чийто инвентар се отнася към втората половина на V в.пр.н.е. В литературата съществува спор относно възможността тук да бъде локализирано селището Антиум, споменато от Плиний. За сега не може със сигурност да се твърди дали селището е спадало към хората на Аполония или към тракийските владения. То е играло важна роля в реализирането на търговските операции в района.

Б. Бакърлъшкото щале.

Крепостта е разположена върху най-високия връх от хълмистата верига. Заема площ от 2 дка. Около нея, на платото под върха е било разположено голямо селище. Известните от крепостта материали датират от VIII-III в.пр.н.е. В близките околности са регистрирани значителни насипи от шлака, получена при добив на мед. Непосредствено под крепостта има големи залежи от медна руда, които са били разработвани в предримската епоха.

В. Лободово кале.

Това е най-малката крепост от системата. Площта й е около 1.5 дка. От нея може да се осъществява визуален контрол над цялото Созополско поле и над голям отрязък от крайбрежието. Вероятно крепостта е изпълнявала функция на контролно укрепление.

Г. Малкото кале.

Крепостта заема малкото плато на връх с площ около 4 дка. Има неправилна форма. Стените й са направени от грубо ломени камъни без спойка. В тях са включени големи естествени валуни, изпълняващи ролята на кули и бастиони.

Най-старата керамика от територията на крепостта датира от началото на I хил.пр.н.е. Тя има многобройни аналогии сред находките от различни райони на Тракия. Някои специфични особености в украсата на съдовете дадоха основание на изследователите да обособят находките от крепостта в локална група "скирмиани - I", а по-късните - от VII-V в. пр.н.е. - в локална група "скирмиани - II".

В крепостта са документирани жилищни нива, датиращи от различните фази на желязната епоха. Най-ранните импортни материали се отнасят към края на VI в.пр.н.е. Те стават масови обаче, едва към края на следващото столетие. Крепостните стени са издигнати след втората половина на IV в.пр.н.е.

В околностите на крепостта има могилен некропол.

Тук са разкрити погребения, извършени чрез трупоизгаряне, датиращи от втората половина на IV и началото на III в. пр.н.е.

Добитите по време на разкопките материали позволяват да твърдим, че в селището са били развити отделни занаяти, като изготвянето на дребни метални предмети. Документирано е почитането на домашни култове, с многобройни аналогии в Тракия.

Предполага се, че през IV в.пр.н.е. крепостта Малкото кале е станала център на цялата крепостна система.

Д. Бълчаново кале.

Крепостта е разположена над долното течение на р. Ропотамо, близо до залива "Св.Параскева". Обхваща площ от около 30 дка, което я нарежда сред най-големите тракийски крепости у нас. Находките от повърхността могат да бъдат отнесени към различни етапи на желязната епоха и по-късни исторически периоди. Логично е да се предположи, че в предколонизационния период тук се е намирал центърът на местната тракийска селищна система.

Е. Крепостта при Маслен нос.

Крайната скала на носа е преградена в най-тясната си част от крепостна стена, изградена от ломени камъни без спойка. Подводните проучвания в залива показаха, че той е бил използуван още в предколонизационния период като естествено пристанище.

Ж. Неукрепени селища.

На няколко места в Созополското поле са документирани останки от неукрепени селища, които се отнасят към различни периоди на I хил.пр.н.е.

Материалите дават основание да заключим, че през изследвания период в непосредствения хинтерланд на Аполония се е развивала самостоятелно една тракийска селищна, а вероятно и административно-политическа система. Няма никакви данни, че полисът е успял да установи траен контрол над територии извън границите на полуострова, където е бил разположен. Ролята му за нейното развитие се е изчерпвала с катализирането на местната икономика, чрез включването й в международната търговия. Тракийското население обаче е запазило през разглеждания период своята национална култура.

2. Тракийската селищна система в района на Бургаските езера.

През античността територията между Бургаското и Мандренското езеро е представлявала голям остров, заграден от всички страни с блата, реки и езера.

А. Селище в кв."Победа" - Бургас /"Сладките кладенци"/.

Обектът е познат от началото на нашия век. Последните проучвания позволиха да уточним ред съществени моменти от историята на живота на селището. Доказано бе, че то е разположено не на морския бряг, а на брега на Бургаското езеро. Основната му територия вече не е достъпна за проучване.

В северната периферия на селището са разкрити останки от два тракийски некропола, съдържащи погребения чрез трупоизгаряне. Гробният инвентар датира от края на V до началото на III в.пр.н.е. Това обстоятелство позволява да приемем, че болшинството от жителите му са имали тракийски произход. Анализът на открития тук надпис за заложничеството на тракийския принц Рескупорис в Аполония показва, че то е влизало в състава на тракийските владения.

Анализът на импортните материали от изследваните участъци потвърди датирането на селището в границите на VI-III в.пр.н.е. Тук са намерени десетки цели и стотици фрагментирани амфори. Над 90% от тях произхождат от Хераклея Понтика и остров Тасос и могат да бъдат отнесени към първите три четвърти на IV в.пр.н.е. Друг вид често срещани импортни стоки са съдовете с украса от черен фирнис от така наречения "керченски стил", характерни за находките от Аполония и Месамбрия от същия период. Всичко това показва, че по това време селището е било важен център, в който са били реализирани търговски операции между жителите на двата полиса и местните тракийски племена.

Б. Тракийски тюрсис на брега на Мандренското езеро.

На Северния бряг на Мандренското езеро са документирани останките от голям укрепен жилищен комплекс, който може да бъде тълкуван като резиденция на богата аристократична фамилия. Крепостната стена е заграждала правоъгълник с площ около 3 дка. Вътре тя е била разделена на две неравни части: по-голямата западна част е била заета от стопански постройки, а в по-малката - източната са разположени жилищните помещения. В строителната техника се забелязва силно елинистическо влияние: правоъгълна планировка ориентиране по посоките на света, подчертан стремеж към симетрия, употреба на специфични архитектурни детайли и конструкции. Интериорът на жилищната част е бил богато украсен.

Можем да сравним този комплекс с някои жилища от тракийския град Севтополис, или с укрепения дворец на Севт III. Той се доближава до описанието на тюрсиса на Азидат в Мала Азия, оставено ни от Ксенофонт.

Подвижните материали, открити в тюрсиса, хронологически се вместват в границите на IV-III в.пр.н.е., като основната част се отнася към края на периода. Строителната керамика, съдейки по печатите върху някои солени, е аполонийско производство.

Географските особености на района позволяват да определим приблизителните граници на владенията на резидиралото тук семейство. Те обхващат територията между Мандренското и Бургаското езеро, вероятно селището в кв."Победа" - Бургас, и акваториите на езерата.

В. Тракийски обекти от желязната и елинистическата епоха при с.Дебелт

Върху западния бряг на Мандренското езеро, на първите високи тераси от двете страни на Средецка река са разположени много археологически обекти от различни епохи, сред които най-известни са останките от римската колония Деултум. Въз основа на лингвистичния анализ на името е изказано мнение, че тя е разположена върху по-старо тракийско селище. Последните проучвания показаха, че в района съществуват няколко обекта от изследваната епоха.

Особено важни резултати бяха получени през последните години при разкопките в м."Костадин чешма" на южния бряг на реката. Тук върху две съседни тераси бяха разкрити комплекси от ритуални ями, вкопани в здравата пръст. Досега са проучени над 110. В много от ямите бяха документирани останки от обредна дейност: погребения на животни, възлияния, палене на обредни огньове. Освен това в ямите бяха намерени многобройни материали - главно керамика, но също така и дребни метални предмети, изделия от камък, култови изображения. Според импортните материали: чернофирнисовата керамика и печатите върху амфори /над 250 екземпляра/ обектите датират от първите три четвърти на IV в. пр.н.е. Отделни находки от насипа показват, че животът тук е продължил и през III-II в.пр.н.е.

Многобройните материали, макар и преотложени, позволяват да направим определени изводи за синхронно съществувалото в района селище. През споменатия период то е било важен търговски център, в който са реализирани мащабни търговски операции. Тук са били развити някои занаяти: производство на дребни метални изделия, обработка на камък, производство на битова керамика, а също така основните клонове на селското стопанство.

В границите на същата тераса са документирани и останки от по-старо селище. Намерените в него амфори с украса от ивици тъмночервен до тъмнокафяв лак и съдове с йонийско-родоски произход датират от VII-VI в.пр.н.е.

Г. Предварителни сведения за други обекти в района

Археологическите разузнавания, предприети през последните години, позволиха в района на Бургаските езера да бъдат локализирани и други обекти от изследваната епоха. Сред тях има открити и укрепени селища, следи от минни разработки и добив на мед, могилни некрополи.

3. Тракийски селища и крепости в Малкотърновската котловина

От обектите в района на град Малко Търново особено важни са находките в Братановата пещера. Тук са документирани останките на поселение, съществувало в периода VI-III в. пр.н.е. Находките на керамика имат многобройни аналогии сред материалите от обекти като Равна, Добрина, Староселка, Кръгулево, Брестак. Намерени бяха фрагменти от импортна керамика с украса от черен фирнис, строителна керамика, бронзови монети от Филип II и Александър III.

Очевидно селището в Братановата пещера е периферно, спрямо по-големите центрове в котловината. Съществуването им се потвърждава косвено от находките в надгробни могили, находките на монети, наблюденията върху тракийските некрополи в района. През котловината е минавал и важният път, свързващ по суша Аполония и Перинт.

4. Град Анхиало през I в.пр.н.е. - I в.

Резултатите от изследванията през последните години позволяват да приемем, че ранната история на селището върху Поморийския полуостров е много по-сложна и неясна от приеманото досега.

През последните векове преди нашата ера селището бързо се развива и, съдейки по резултатите от разкопките

на надгробни могили от неговите некрополи, се превръща в седалище на много тракийски аристократи. Първостепенната му роля в новото политико-административно деление на страната е известна от надписа на Аполон Ептайкент. Към края на разглеждания период Анхиало е център на стратегия, в която влиза по-голямата част от хинтерланда на двата гръцки полиса.

5. Предварителни резултати от изследването на тракийската поселищна система, западно от Месамбрия

През последните години в резултат на системни проучвания на терена и на някои случайни находки в четириъгълника Несебър - Айтос - Минерални бани - Поморие бяха регистрирани останките на повече от десет селища с материали от средата и втората половина на I хил.пр.н.е. Това ни дава основание да твърдим, че през разглеждания период масивът на Айтоската планина е бил гъсто заселен.

6. Динамика на тракийската селищна система в изследвания район

Тракийската селищна система в хинтерланда на Аполония и Месамбрия се е оформила в основни линии през ранножелязната епоха, когато са се очертали производствени райони с определен икономически профил и са се развили селища с различни функции.

Основаването на Аполония и Месамбрия е допринесло за бързото интензифициране на икономиката на района. Важно значение придобиват центровете, в които са били реализирани големи търговски сделки. Въпреки това и през VII-IV в. пр.н.е. всички известни крепости и селища запазват своя тракийски облик. Новите черти в тяхното развитие остават в рамките на известното от други краища на страната.

Значително се променя картината на поселищния живот през елинистическата епоха. Изчезват много от съществувалите дотогава селища. Наблюдаваните през този период явления обаче се дължат главно на динамиката на вътрешнотракийското развитие, а не на външни влияния. В края на разглеждания период възниква новият градски център на изследвания район - Анхиало, който представлява качествено нова форма в поселищния живот.

Глава III. Паметници /II/, Погребални съоръжения и некрополи. Съкровища. Монетна циркулация. Епиграфски паметници.

Разглеждането на поселищната структура не е достатъчно за да се създаде обща представа за развитието на материалната и духовната култура в изследвания район. От друга страна обилието на паметници силно затруднява разглеждането на всички материали, които имат отношение към темата. Това налага публикуването само на част от тях, които са особено характерни за района, съдържащи информация, важна за решаване на поставените проблеми.

1. Погребални съоръжения и некрополи

А. Долмени

За този вид съоръжения е натрупана значителна литература. В хинтерланда на двата полиса струпвания на долмени се наблюдават в района на Централна Странджа, но отделни паметници са известни и от Черноморското крайбрежие.

Предлаганите обяснения на долмените у нас засега са единни само в определянето им като надгробни съоръжения. Вероятно основната част от тях е построена през ранножелязната епоха, но някои са функционирали до V-IV в.пр.н.е. Големият им брой показва, че те са свързани с нуждите на сравнително широка социална прослойка. Възможно е картата на разпространението на този тип гробни съоръжения да отговаря на границите на голям племенен съюз от желязната епоха.

Б. Гробници

От изследвания район са известни три тракийски гробници. Две от тях: едната при с.Руен и другата - при Аполония са много близки по план и строителни характеристики. Те принадлежат към така наречения "македонски тип". Погребенията в тях датират от края на IV или началото на III в.пр.н.е. Тези надгробни съоръжения вероятно трябва да се свържат с тази прослойка на тракийската аристокрация, която по своето социално положение се е доближавала до поземлената аристокрация и богатите земевладелци от околните страни /Македония, Елада, Мала Азия/.

Третата гробница, открита в околностите на М. Търново, датира от началото на нашата ера. По своя план тя се доближава до куполните гробници, но в същото време в нея се забелязват и оригинални конструктивни решения. Намирането й в могилен некропол, в който са документирани долмени, показва устойчивостта на тракийските погребални традиции.

В. Могилни некрополи

Досега в границите на изследваната територия са документирани над 1500 надгробни могили. Много малко от тях обаче са разкопани и проучени. Откритите материали имат многобройни аналогии в страната. Като правило, погребенията в могили от този период съдържат значително побогат инвентар от намирания в плоските некрополи. Често пъти като количество и като стойност инвентарът на погребенията в могили може да бъде сравнен с този от погребения в некрополите на Аполония и Месамбрия. Логичното заключение от това е, че в тракийското общество съществува прослойка от лично свободни хора, притежаващи значителни икономически възможности, и вероятно експлоатиращи чужд труд.

2. Съкровища

А. Съкровището от стрели-пари от полуостров Атия

Съкровището от стрели-пари от полуостров Атия е най-голямото от публикуваните досега. Неговото изследване е свързано с решаването на ред проблеми относно причините за появата на този вид парични знаци, хронологията на употребата и функциите им.

От измерените 1967 слитъка от съкровището около една четвърт имат производствени дефекти. Средното тегло на останалите възлиза на 4.45 г. Според формата си могат да бъдат подразделени на два типа и повече от десет варианта.

Публикуваните през последните години находки и изследвания дават основание да приемем, че стрелите-пари са били разпространени в цяла Древна Тракия. Времето на масовата им употреба се вмества в периода от средата на VI до края на V в.пр.н.е. Най-вероятното им тълкуване е като удобен за натурална търговия полуфабрикат от суров бронз. Ред данни и съображения позволяват да предположим, че те имат тракийски произход.

Б. Находката от Бургаските минерални бани /Айтоски минерални бани/

В първите години на века в басейна на минералните бани е била намерена една от най-големите монетни находки у нас. Тя се състои от няколко хиляди екземпляра. От тях към изследвания период се отнасят 139 монети от бронз и сребро, сечени в различни градове и от името на различни владетели. Най-старите датират от началото и първата половина на IV в.пр.н.е. Особено многобройни са обаче екземплярите от средата на същото столетие до края на III в.пр.н.е. Сравнително много са и монетите от края на I в.пр.н.е. - I в.

От анализът на монетите могат да бъдат направени важни изводи за направлението на търговските връзки на района и за значението на близкото тракийско селище, разположено до светилището на трите нимфи при минералните извори.

3. Монетна циркулация в хинтерланда на двата полиса

Систематизирането на информациите за колективните и единичните находки на монети от изследваната територия дава възможност да бъдат обосновани важни изводи и наблюдения.

В масива на колективните находки се забелязват три стойностни хоризонта, които могат да бъдат свързани с различни социални прослойки в тракийското общество.

Произходът на монетите показва, че след средата на IV в.пр.н.е. нито Аполония, нито Месамбрия са играели ролята на монополен снабдител на своя хинтерланд с различни номинали на сребърни и бронзови монети, въпреки че монетите от Месамбрия се срещат доста често, особено през елинистическата епоха.

Интересно е, че ако до средата на IV в.пр.н.е. и след началото на II в.пр.н.е. колективните находки се състоят главно от сребърни монети, през периода от края на IV до края на III в.пр.н.е. те съдържат главно бронзови екземпляри.

Монетните находки позволяват да очертаем основните направления на движение на стоковите потоци в хинтерланда на полисите - крайбрежния път, пътя от Бургаския залив към Айтос - Дюлински проход - Шумен и пътя от Карнобатско към Грудово и на юг към Малко Търново и Факия.

Монетната циркулация в хинтерланда на Аполония и Месамбрия показва някои особености в сравнение с вътрешните области на страната. Тази разлика изчезва едва към края на елинистическата епоха.

4. Епиграфски паметници

А. Mihailov G., 1970, № 307

Договорът между Месамбрия и Садала досега не е бил разглеждан подробно от гледна точка на заложената в него историческа информация. Анализът на запазената част от текста показва, че това е не политически, а търговски договор, регламентиращ поведението на тракийския аристократ спрямо месамбрийски кораби, заседнали в негови териториални води. Вероятно под властта на Садала се е намирала сравнително малка територия в близост до хората на Месамбрия. Надписът не дава основания да търсим в лицето на Садала и неговите предци големи политически фигури. По-логично е допускането, че те принадлежат към прослойката на едрата тракийска поземлена аристокрация от III в.пр.н.е.

Б. Mihailov G., 1970, № 389

Надписът, открит в началото на века в кв."Победа" в Бургас, по всяка вероятност не е оригинал на декрета на Аполония в чест на Рескупорис, както се предполага, а дубликат, издигнат на територията на контрагента.

Споменатият в надписа "цар" Котис не може да бъде идентифициран с някой от известните тракийски владетели, носили това име. Анализът на неговото социално положение подсказва, че той едва ли се е различавал значително от Садала. Това поражда предположението, че в двата надписа може да става дума за един и същ Котис.

Благодеянията, които Рескупорис е могъл да направи на Аполония, най-вероятно са били свързани с икономическите нужди на града. Следователно и двата разглеждани надписа отразяват еднакви по тип отношения между полисите и околните тракийски владетели през III в.пр.н.е.

В. Mihailov G., 1970, № 469

Този надпис е сравнително силно повреден, което затруднява работата с него. Най-съществено за изследването е, че Аполония се задължава да построи къща на някой си Котис, син на Тарул, като за ориентир при уточняването на мястото е взета гробницата на Мостис. Вероятно и този епиграфски паметник отразява взаимоотношенията на полиса с тракийската поземлена аристокрация от неговия хинтерланд.

Г. Надписите на Аполон Ептайкент

Досега са известни четири надписа, свързани с Аполон Ептайкент и неговото семейство. Всички те са подробно публикувани и анализирани. За нуждите на изследването се подчертават някои наблюдения върху произхода на Аполон и неговата жена Леонто, които явно принадлежат към нисшите слоеве на местната аристокрация. Интересно е, че за разлика от тракийските аристократи, познати от надписите от предшествуващата епоха, Ептайкент никъде не изтъква своя произход или своята независимост. Напротив – той подчертава подчиненото си положение спрямо тракийския владетел. Това е указание за новите пътища за обществено издигане, станали характерни за тракийската аристокрация в процеса на засилващата се централизация на държавата.

Заключение. Общотракийски закономерности и специфика в развитието на района през I хил.пр.н.е.

Натрупаната информация за развитието на хинтерланда на Аполония и Месамбрия през VII–I в.пр.н.е. дава възможност да го сравним със знанията ни за развитието на останалите райони на Древна Тракия.

Разкопаните обекти и известните материали от раннożелязната епоха в него се характеризират с еднакви основни показатели за цялата територия на страната. Наблюдението се отнася най-вече за формите на поселищен живот, единството на бита, на погребалните традиции, на нивото на обществено-икономическото развитие. В същото време в изследвания район се забелязват някои локални особености. Те засягат разпространението на оригинални паметници като долмените, отклоненията в развитието на декоративната украса на керамиката, специфичното отраслово разпределение на икономическия потенциал.

Независимо че в последно време броят на доказателствата за предколонизационни контакти с гръцките земи се увеличи, няма данни, че те са играели значителна роля в живота на местното население или са оказали сериозна роля за неговото развитие.

Възникването на Аполония Понтика може да бъде сравнено с началните етапи на колонизация на много други участъци от крайбрежието на Понта. В сравнение с основаните по същото време Истрия, Олбия, градовете в Кимерийския Боспор обаче, през първите столетия на съществуването й нейното развитие върви по други пътища. Очевидно главният фактор за това са формите и мащабите на контактите на полиса с околното тракийско население. Местните племенни обединения са били равностоен икономически и военен партньор на гръцкия град и не са му дали възможност да разгърне широка експанзия във вътрешността на страната.

Обособяването на Месамбрия като полис се отличава значително от традиционната схема на възникване на колонии в Черно море. То позволява да поставим въпроса за нуждата на тракийските племена от собствени градски центрове и за ролята на гръцките заселници в ускоряването на полеогенеза тук.

Логичен извод от казаното е, че в двата пункта на колонизация са се развили различни взаимоотношения между гърци и траки. Докато Аполония дълго време е останала като чуждо тяло сред обкръжаващите я тракийски крепости и селища, Месамбрия сравнително бързо се е интегрирала в местната инфраструктура, без обаче да се слее с нея.

Периодът от края на V до средата на IV в.пр.н.е. е време на качествени промени в хода на историческите процеси в района, които определят тенденциите в развитието му до края на разглеждания период. Интензифицирането на търговията с Елада е показател за нарасналата производителност на местната икономика. Археологическите материали свидетелстуват, че в хинтерланда на полисите се развива рудодобивът и занаятчийското производство /керамика, дребни метални изделия, строителство/, различни отрасли на селското стопанство. Социалната структура на населението значително се усложнява. Появяват се ясно разграничени прослойки както сред тракийската аристокрация, така и сред масите свободни производители.

Специфично за живота на гръцките колонии в Тракия е така нареченото "тракийско проникване" в тях. В разглеждания район то е приело най-вече формата на заселване в полисите на богати тракийски семейства. Причините за това явление не могат да бъдат свеждани до "елинизирането" на част от върхушката на тракийското общество. Могилните некрополи около Аполония свидетелстуват, че заселилите се тук траки запазват своите традиции и вярвания. Възприемането на елементи на гръцката материална култура в редица страни от Източното Средиземноморие през периода IV–III в. пр.н.е. е характерно не толкова за определена географска област, колкото за определени социални групи. Следователно

по-правилно е да говорим не за "елинизиране" на върхушката на тракийското общество в разглежданата област, а за ускоряване на процеса на симбиозата между двете култури, без той да довежда до обезличаване на самобитността на всяка една от тях.

Трети век пр.н.е. е период на мирно развитие на хитерланда на двата полиса. Наблюденията показват, че по това време продължава развитието на неговата икономика. Увеличава се и стоковото производство в двата полиса, което е било тясно обвързано с потребностите на техния хинтерланд. В същото време процесите на децентрализация на Тракия особено ясно се долавят в епиграфските паметници от района. Реалната власт тук преминава в ръцете на дребни поземлени владетели от типа на Садала и Котис. Те концентрират в ръцете си решаването на местните икономически и политически проблеми, често в ущърб на двата полиса.

Кризата, в която изпадат Аполония и Месамбрия през късноелинистическата епоха, се дължи на много причини Възстановяването на силна централна власт в Тракия сериозно ограничава възможностите на двата града да реализират мащабни икономически контакти със своя хинтерланд, както в предшествуващата епоха. Консервативната полисна социална структура все повече ги отдалечава от изискванията на новата историческа реалност в страната. Както и в другите антични държави, тази структура става спирачка за по-нататъшното развитие на производителните сили.

Независимостта на черноморските полиси е пречка пред стремежите на тракийските царе за безусловна власт над цялата територия на страната. Ето защо по време на похода на Лукул през 71 г. пр.н.е. те запазват благосклонен неутралитет към римския пълководец. След разгрома на Аполония в тази война двата града престават да играят съществена роля дори в живота на непосредствените си околности. От тук нататък историята на Древна Тракия поема по-качествено нови пътища.

ПУ „Комплексни услуги"
отдел „Оперативна полиграфия"
ул. „Найчо Цанов" 39